

KAKOVOST BIVANJA IN NJENA DINAMIKA RASTI

VLOGA NAČRTOVANJA NA PRIMERU SOBIVANJSKE SKUPNOSTI

QUALITY OF LIFE AND ITS GROWTH DYNAMICS

THE ROLE OF PLANNING IN THE CASE OF A CO-HOUSING COMMUNITY

UDK 711.1:159.922.26
COBISS 1.02
prejeto 2.11.2009**izvleček**

Razprave o kakovosti življenja prihajajo v današnjih družbenih razmerah vse bolj v ospredje.

V te razprave se s spremenjeno vlogo arhitekta in novimi načrtovalskimi prijemi vključuje tudi arhitektura.

Sobivanjska skupnost je značilen primer načina življenja z visoko ravno kakovosti bivanja, ki te spremembe najbolj odraža. Prispevek najprej opredeli kakovost bivanja z dejavniki stanovanjskega standarda in stanovanjskega statusa. Nato jo postavi še v kontekst časa, pri čemer je razvidno, da se trend rasti kakovosti lahko začne vzpenjati že na začetku gradnje stanovanjske soseske. Ker se pomen različnih dejavnikov kakovosti med fazami gradnje spreminja, nas zanima, kako so ti dejavniki med seboj povezani. Spoznamo, da so v fazah pred vselitvijo stanovalcev ključni sociološki in psihološki dejavniki, ki prihajajo iz ozadja gradbenih faz. Ti dejavniki so povezani z aktivnostjo bodočih stanovalcev. Kompleksnost vseh povezav poenostavimo tako, da izločimo le ključne dejavnike in jih povežemo v model. Model razloži dinamiko rasti ali padca ključne spremenljivke – kakovosti bivanja.

ključne besede

kakovost bivanja, sobivanjska skupnost, projektiranje, dinamičen model

abstract

Today's social conditions have been bringing debates on the quality of life increasingly to the forefront. Through the redefined architect's role and the design process, approaches to architecture, too, become involved in these discussions. These changes are best reflected in co-housing communities, which are model examples of a lifestyle with high quality living standards. The contribution opens with a definition of the quality of life in a co-housing community based on residential standard factors and housing status. Then it puts the quality of living into a chronological context, which provides evidence to show that the trend in the growth of quality begins to rise at the outset of the neighbourhood construction. As the significance of various quality factors varies largely between construction stages, we would like to know how these factors are interconnected. We have come to realise that during the stages prior to residents occupying their homes, sociological and psychological factors are of vital importance, and they appear in the background of the construction process. These factors are closely connected with the activities of future residents. The complexity of all these connections may be simplified by extracting only the key factors and reassembling them into a model. The model reveals the dynamics of growth and/or decline of the key variable, which is the quality of life.

key words

quality of life, co-housing community, neighbourhood, design, dynamic model

Februarja letos je bila medalja Alvarja Aalta podeljena danskemu biroju Tegnestuen Vandkunsten, ki se ukvarja s stanovanjsko problematiko. Med njihovimi projekti je tudi nekaj sobivanjskih skupnosti, med katerimi je najbolj znana Tinggarden.

Prvič v zgodovini te medalje ni prejel arhitekt posameznik, ampak skupina arhitektov. S tem je bilo priznanje podeljeno tudi timskemu delu. Razumevanje socialne dinamike je sestavni del projektiranja te skupine in je lahko tudi vir navdiha. Žirija je upoštevanje socialnih odnosov v projektih nagrajenega biroja opisala kot trajnostno komponento njihovega ustvarjanja.

V prispevku nas posebej zanima, kako socialni odnosi, ki prihajajo iz ozadja projektiranja, lahko prispevajo h končnemu cilju - višji kakovosti bivanja.

Razprave o kakovosti življenja in bivanja namreč zaradi družbenih izključitev, tempa dela, brezposelnosti, spremenjene vloge spolov, staranja prebivalstva, prestrukturiranja klasične oblike družine in globalizacije kapitala, ki posega v vse oblike družbenega življenja tudi na lokalni ravni, prihajajo vse bolj v ospredje.

Vrednote kot na primer družina, skupnost, občutek pripadnosti, ki so bili nekoč naravna posledica načina življenja, niso več samoumevne. Biti morajo aktivno poiskane oziroma spodbujene. Tako je tudi v sobivanjski skupnosti, načinu bivanja, ki se je iz potrebe in z iniciativo stanovalcev pojavil kot odgovor na stanje družbe. Sobivanjska skupnost obuja pozitivne življenjske vzorce preteklosti, ko so ljudje še živeli v trdnih (ponavadi sorodstvenih) skupnostih, vendar jih vnaša v sodoben kontekst bivanja. Zaradi drugačnih postopkov načrtovanja in načinom

življenja, ki stremijo k višji kakovosti življenja, je lahko taka sodobna skupnost zgled tudi ostalim oblikam bivanja. Arhitekt(ura) lahko ostane zunanji opazovalec, ali pa se aktivno vključi, doprinese še svoj delež, nato pa svoja nova spoznanja prenese tudi v ostale načine projektiranja.

Sobivanjska skupnost

Kot odziv na družbene razmere se v 60. letih na Danskem pojavi nova oblika kolektivnega bivanja – bofoellesskaber [McCamant, Durrett, 1994]. Vzrok za to je bila sprva potreba po učinkovitejšem varstvu otrok, ki je v skupnosti, kjer se ljudje med seboj poznajo in si zaupajo, enostavnejše. Ideja o skupnem načrtovanju lastne soseske z namenom življenja v povezani skupnosti se kmalu razširi po Evropi, Severni Ameriki, Avstraliji. Aktualna je povsod tam, kjer je selitev za delovnim mestom pogosta, kjer se mladi hitro odselijo od doma in kjer so razdalje velike, stik s primarno družino pa zaradi tega otežen.

Danes je razširjena angleška oblika poimenovanja te skupnosti, cohousing. Tudi slovenska avtorica je v članku Nove oblike bivanja - trajnostno usmerjene urbane tvorbe [Šašek Divjak, 2000], v katerem obravnava prostorske značilnosti take soseske, uporabila angleški izraz. V našem prispevku skušamo uveljaviti slovenski izraz sobivanjska skupnost. Ta prevodna rešitev je bila sprejeta po posvetu s terminologi in vnešena v terminološko zbirko Evroterm.

Soseska, v kateri poznaš svojega soseda in mu zaupaš, kmalu pokaže tudi druge prednosti: ekonomiko istočasne gradnje (masovno naročanje materialov, serijska oprema, etapnost

gradnje) in kasneje bivanja (delitev dobrin, programa), prihranek časa (medsebojna pomoč stanovalcev, na primer pri varstvu otrok, priložnostnih delih), pestrejša socialna življenje (skupne neformalne dejavnosti, obilo priložnosti za stike) itd.

Zaradi različnih okolij, v katerih sobivanjska skupnost nastaja, in zaradi raznolike sestave generacij, profilov in interesov ljudi, ki v teh soseskah prebivajo, se sobivanjske skupnosti razlikujejo po načrtovanju, tipu lastništva, velikosti in prioritetah svojega programa. Vse pa so razvile osnovne značilnosti, ki so se izkazale za učinkovite pri doseganju njihovega namena – življenja v povezani skupnosti. Te značilnosti so [prav tam]:

1. *Udeleženosť v procesu načrtovanja in gradnje.* Bodoči rezidenti so od začetka načrtovanja svoje soseske kot skupina odgovorni za vse končne odločitve. Glede na posamezne situacije vključijo zunanje strokovnjake. V projekt vstopajo samoiniciativno, na podlagi skupne vizije, saj se vnaprej ne poznajo, in ga, razen v izjemnih primerih, tudi vodijo sami.
2. *Prostorska zasnova soseske,* katere značilnosti razvijajo in spodbujajo občutek sosedskosti. To so na primer ločenost prometa iz soseske, orientacija kuhinj na notranjo povezovalno pot, centralna lega objekta s skupno dejavnostjo, ki je od povsod enako dostopen itd.
3. *Skupni program dejavnosti,* ki dopolnjuje zasebna življenjska okolja, je zasnovan za vsakodnevno uporabo in prek druženja ob delu ohranja skupnost živo. To so prostori organiziranega in neformalnega druženja. Program vključuje dejavnosti, ki bi bile sicer posamezniku časovno, prostorsko ali finančno težje dosegljive.
4. *Soupravljanje soseske* in reševanje skupnih zadev na sestankih skupnosti načeloma s soglasjem. Odločitve, v katerih se odraža skupni interes, so najbolj trdna oblika odločitev.
5. *Nehierarhična struktura* odločanja in enakomerna delitev dolžnosti in odgovornosti med vsemi odraslimi stanovalci. Sprejemanje odločitev v skupini enakovrednih posameznikov je težko in zahteva veliko časa in potrpljenja. S poskusi in napakami sami postopoma pridobijo izkušnje za učinkovito reševanje problemov in sprejete odločitve spoštujejo vsi, saj so lahko nanje vplivali.
6. *Ločeni viri dohodkov* in zasebna lastnina. Skupne površine so razdeljene na idealne deleže. Od ostalih sosesk se sobivanjska loči po tem, da so stanovalci pripravljene svoja lastna stanovanja skržiti na minimum in sredstva ter prostor rajši vložiti v skupne površine za čim bogatejši skupni program.

V tem prispevku se osredotočamo na analizo procesa nastajanja sobivanjske skupnosti. Sobivanjsko skupnost ne obravnavamo kot idealno obliko bivanja, ampak jo predstavljamo zato, ker so pri njenem načrtovanju v največji meri izkoriščeni psihološki in sociološki potenciali, ki jih skrivajo faze projektiranja in gradnje in ki do trenutka vselitve občutek kakovosti bivanja stanovalcev dvignejo na višjo raven kot pri ostalih oblikah gradnje. K raziskovanju nas je spodbudilo vprašanje, zakaj se ljudje odločajo za

obliko projektiranja, ki zahteva precej več časa in osebne angažiranosti pri snovanju, nastajanju in gradnji lastne soseske, pa nenazadnje tudi v življenju v skupnosti po vselitvi. Problem bomo razčlenili v naslednjem poglavju.

Stanovanje in kakovost bivanja

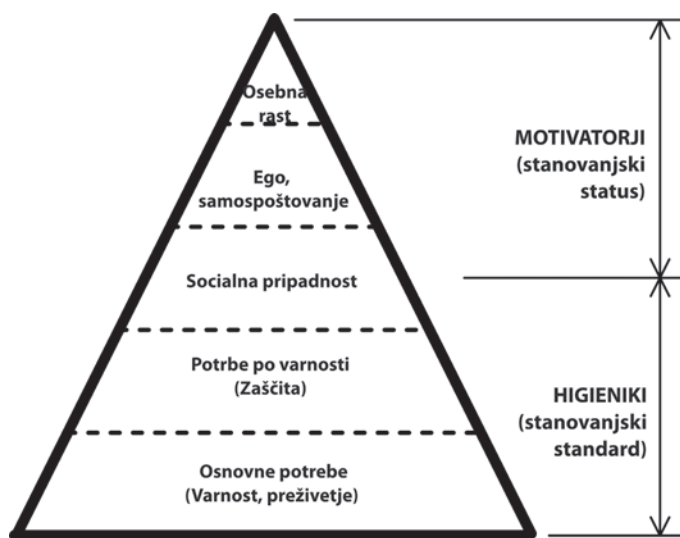
Hierarhična piramida človekovih potreb psihologa A. Maslowa [Enos, 2000] (slika 1) temelji na osnovnih potrebah za preživetje (dihanje, spanje ali streha nad glavo), nadgrajena pa je s potrebami po varnosti (zdravo okolje, kupna moč ali formalna izobrazba), socialnimi potrebami, ki kažejo, kako je posameznik vpet v družbo (vključenost v socialne strukture, avtonomnost), psihološkimi potrebami, ki določajo, kako posameznik zaznava svet okoli sebe (njegov status, ali samospoštovanje), in se zaključijo s potrebo po osebnotnem razvoju oz. samouresničevanju. Šele po zadovoljitvi potreb na nižji ravni je mogoče začutiti potrebe na višji ravni.

Stanovanje kot zavetje z njegovimi fizičnimi lastnostmi, kot so velikost ali uporabljeni materiali, uvrščamo v samo bazo Maslowove lestvice.

Fizične lastnosti stanovanja označujejo t.i. stanovanjski standard [Mandič, 1999]. Tako si lahko razložimo, zakaj konec 60. let, ko stanovanjski primanjkljaj in z njim povezan minimalni stanovanjski standard nista več glavna tema stanovanjske politike v Evropi, stopijo v ospredje nematerialne lastnosti stanovanja, ki se človeka dotikajo tudi s socialnega in psihološkega vidika.

Iz tega obdobja izvira vseskandinavska raziskava z naslovom Scandinavian welfare study (1972), ki jo izpelje Research group for Comparative sociology [Allard, 2002]. Njen prispevek je v tem, da raven življenja in kakovost bivanja obravnava bolj celostno. Temelji na dejstvu, da obstajajo materialne in nematerialne potrebe človeka in da le z analizo enih in drugih lahko merimo stopnjo blaginje (sreče) v družbi. To je korak dalje v primerjavi s starejšo švedsko raziskavo Swedish level of living survey (1968), ki kakovost presoja le na podlagi posameznikovega nadzora nad sredstvi, kot so denar, posest, socialni odnosi, znanje, itd (prav tam). V kontekstu skandinavske študije stanovanje postane človekova kompleksna potreba, ki se na Maslowovi piramidi pojavlja na vseh hierarhičnih ravneh. Govorimo o stanovanjskem statusu, ki se nanaša tudi na vidik nadzora nad uporabo stanovanja [Mandič, 1999].

Stanovanjski standard, ki označuje fizične značilnosti bivanja, ne pove dovolj o kakovosti bivanja v nekem bivalnem okolju. Način bivanja in z njim povezane dejavnosti zadovoljujejo več vrst človekovih potreb. Z vidika socialnih potreb stanovanje omogoča družabne stike in različne medčloveške odnose ter posameznika ali posamezne skupine vključuje v skupnost ali izključuje iz nje. Še več, s stanovanjem se človek tudi samouresničuje in osebno izrazi, ko, na primer, prek izbire lokacije in vrednosti stanovanja ali notranje opreme navzven izraža svojo družbeno vlogo ali življenski slog. Nenazadnje, stanovanje daje posamezniku tudi občutek varnosti, trdnosti in samozavesti.

Slika 1: Piramida človekovih potreb A. Maslowa in dejavniki motivacije H. Herzberga. [vir: Enos, 2000]

Figure 1: A. Maslow's pyramid of human needs and H. Herzberg's motivational factors. [source: Enos, 2000].

Ob razumevanju kakovosti bivanja kot celote materialnih in nematerialnih kriterijev pa gremo pri analizi bivanja lahko še korak dlje, če upoštevamo razvrstitev dejavnikov po teoriji motivacije Fredericka Herzberga [Enos, 2000]. Ta teorija deli dejavnike na higienike in motivatorje. Higieniki, ki, na primer, pomenijo neposredno korist ali varnost,... sami zase ne vzbujajo zadovoljstva, vendar pa ob svojem pomanjkanju (nezadovoljenosti) v človeku vzbujajo nezadovoljstvo. Med higienike bi lahko uvrstili osnovne materialne sestavine stanovanja, ki določajo minimalni bivalni standard. V kontekstu kakovosti bivanja pa so zanimivejši motivatorji, med katere spadajo dejavniki stanovanjskega statusa. To so, na primer, občutek odgovornosti, priznanje, izzivi, zaupanje... Motivatorji dajejo posamezniku zadovoljstvo, izhajajoče neposredno iz dela samega, vendar pa ob svojem pomanjkanju ne vzbujajo nezadovoljstva. Motivatorji človeka spodbujajo k dejavnosti. Ker kakovost bivanja ni statična spremenljivka, se zdi raziskovanje motivatorjev pomembno za njeno boljše razumevanje.

Ker ima kakovost bivanja zapleteno strukturo, lahko nanjo vplivamo z različnih vidikov in na več različnih načinov. Načrtovanje stanovanja z vidika kakovosti bivanja pomeni dodatno odgovornost vseh vpletenih. Dosežke lahko maksimirajo samo ob dobrem poznavanju vseh razsežnosti nastajanja kakovostnega bivalnega okolja.

V zgodnjih gradbenih fazah ostajajo številne možnosti v praksi še vedno neizkoriščene. V nadaljevanju se bomo osredotočili na strukturo tega problema.

Dogodki – Trend – Struktura

Konflikt navadno razumemo kot dogodek, na katerega bi radi čim prej pozabili. Vendar prav izogibanje konfliktom in prezgodaj sklenjena soglasja ovirajo doseganje večje kakovosti odločitev ne glede na tip naloge, na katero se

nanašajo (Vennix, 1996). Določena stopnja konstruktivnega konflikta je torej potrebna. Vsaka nova rešitev pa seveda vodi do novih problemov in k novim konfliktom. Tako se na stanovanjskem projektu medsebojno povezano razvijata trend tehničnih rešitev in trend razvoja socialnih odnosov oziroma, z drugimi besedami, stanovanjski standard in status. Želimo razjasniti mehanizem dejavnikov, ki ta trend poganjajo. Boljše razumevanje mehanizma lahko z razpoložljivimi orodji arhitekturne stroke pomaga prožiti te dejavnike v kar se da zgodnjih fazah projekta.

Kakovost bivanja se bolj ali manj uresničuje že med projektiranjem

Arhitekt se ob investicijskem projektu lahko znajde v različnih situacijah. Lahko ga najame končni uporabnik, skupina uporabnikov ali investitor.

Pri gradnji za trg so bodoči stanovalci neznani in arhitekt vstopa v neposredni odnos samo z investitorjem. Ker ne morejo upoštevati vseh potreb in želja bodočih uporabnikov, saj so ti anonimni ali pa je to predrago in zamudno, sledi, da je zadovoljenost potreb bodočega stanovalca skržena na povprečne potrebe ciljne skupine kupcev.

Kadar arhitekt ne pozna bodočega stanovalca, se zateka k snovanju univerzalnih rešitev, ki bodočemu stanovalcu morda ne bodo ustrezale, kar pa bo ta lahko v celoti spoznal šele tekom bivanja.

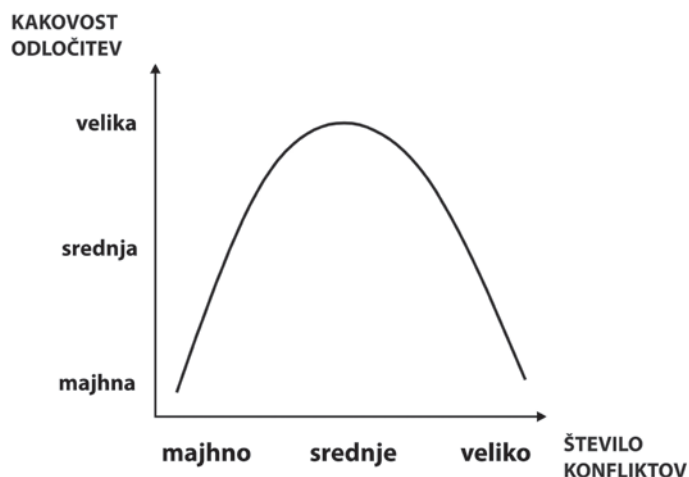
Arhitekt in investitor ohranjata poslovni odnos. Poleg finančnega interesa, ki ga imata oba in vključuje upoštevanje časovnih okvirov ter optimalno kakovost rešitev, arhitekt uveljavlja še svoj avtorski interes in zaščito stroke. Investitor pa želi imeti pregled in nadzor nad dejavniki, ki varujejo donosnost njegove investicije. Poslovni odnos temelji na moči posamezne strani, ki izhaja iz pogodbe, zakonov, normativov in iz ekonomskega stanja. Na njih temelji tudi varnost obeh strank in relativno velika gotovost v ugodno (uspešno) dokončanje projekta.

Kadar je investitor hkrati bodoči stanovalec, je odnos med njim in arhitektom lahko dvoplasten. Odvisno od tega, ali naročnik sodeluje pri projektu pasivno – določi zgolj program, okvirne želje, medtem, ko realizacijo in rešitve v večji meri prepušča arhitektu – ali pa se je, nasprotno, pripravljen v projekt vključiti aktivno, kar mora vnaprej sprejeti tudi arhitekt. Tak odnos je zaradi različnih interesov, predznanj, metod dela ali videnja problemov precej bolj zapleten. V takem odnosu v ospredje stopijo še drugi, neformalni, interesi.

Naročnik med projektiranjem, na primer, prepoznava lastne želje, ki se tekom sodelovanja z arhitektom razvijajo, spoznava prostorske probleme in se uči. Projekt je lahko zasnovan na osnovi naročnikovih navad, arhitekt pa se z vživljanjem v naročnika lažje približa projektu. Tak odnos temelji tudi na zaupanju, ki se razvija in raste tekom skupne izkušnje vseh vključenih v načrtovanje. Na podlagi zaupanja lahko probleme rešujejo svobodneje in rešitve so lahko globlje, vendar pa ob bolj ambicioznem načrtovanju obstaja tudi večje tveganje nezadostnega uspeha.

Za razliko od odnosa arhitekt – en naročnik, so odnosi v primeru

načrtovanja sobivanjske skupnosti še bolj zapleteni, saj se interesi oblikujejo tudi znotraj same skupine naročnikov. Da bi skupina lahko odkrila prave skupne interese, mora najprej skozi faze skupinske dinamike. Za uspešno oblikovanje trdne skupine, ki ima skupni cilj, je namreč določen obseg odprtega konflikta potreben (slika 2). Ta odnos zahteva nove prijeme pri vodenju projekta.

Slika 2: Povezava med količino kognitivnega (spoznavnega) konflikta in kakovostjo odločitev v majhni skupini [vir: Vennix, 1996].

Figure 2: Link between the amount of cognitive conflict and decision quality in a small group [source: Vennix, 1996].

Mary Parker Follett, pionirka na področju organizacijske teorije, ugotavlja, da je skupnost proces [Follett, 1919], konflikt pa normalen pojav, ki omogoči, da so družbeno vredne razlike zabeležene v dobro vsem, ki jih zadevajo. Pomembno je, kako konflikte rešujemo: da jih ne dušimo, odpravljamo ali zanikamo, na primer, z dominacijo ali prevlado ene strani, ali s kompromisom, ko se mora vsaka stran odreči delu svojih izvornih interesov. M.P.Follett se zavzema za pogajanja, ki lahko pripeljejo do novih boljših rešitev, ne da bi okrnila izvorne interese katere koli strani [Clegg, 2006].

Opisana situacija, ko hkrati z reševanjem stvarnih problemov poteka tudi socializacija v skupini, je najbolj celovita in hkrati najbolj zapletena. Arhitekt se v tem primeru znajde v posebnem položaju. Njegovi osnovni interesi se namreč ne prekrivajo z interesi skupine. Arhitekt lahko svojo vlogo razume na dva načina in ima pri tem dve možnosti:

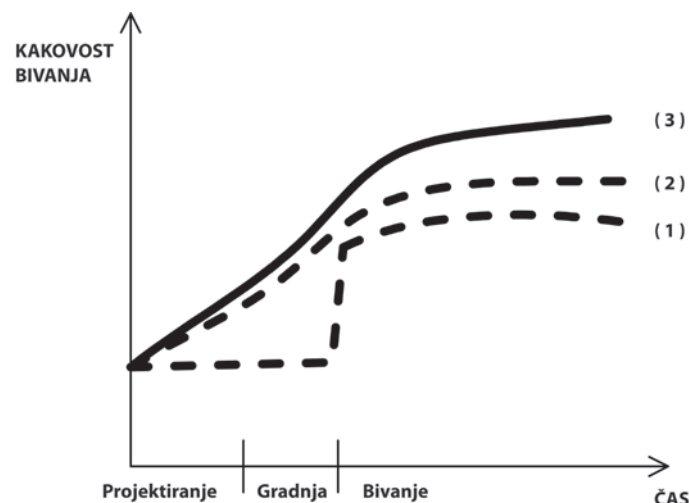
- lahko ostane nevtralni opazovalec dogajanja v skupini in zagovornik strokovnih rešitev
- lahko se skupini približa in vključi v njen proces odločanja. V tem primeru arhitekt postane ".../analitik razvojnih teženj, simulator bodočih stanj in razlagalec podrobnejših pomenov načrta /.../" [Davidoff, v: Čerpes, 2002: 57].

Ne glede na to, kako arhitekt svojo vlogo definira, pa ga proces skupinske dinamike vsaj delno vsrka tako, da postane svetovalec, ki se tudi sam uči.

Projektiranje kot proces

Arhitekturni projekt razumemo kot proces in ne kot enkratno dejanje. V procesu, ki poteka skozi faze projektiranja, gradnje in bivanja, se oblikujejo dejavniki stanovanjskega

statusa in standarda. Bodoči stanovalec jih zaznava z občuteno kakovostjo bivanja. Njen nivo je odvisen od načina udeležnosti bodočega stanovalca v projektu. Lahko je, na primer, udeležen kot pasivni opazovalec, zunanji nadzornik ali akter. Graf simbolno razlaga, kako bodočemu stanovalcu skozi faze projekta, odvisno od načina njegove udeležnosti, raste občutek za kakovost bivanja (slika 3).

Slika 3: Rast kakovosti bivanja v posameznih etapah projekta.

1- bodoči stanovalec ni vključen 2- bodoči stanovalec je vključen 3- sobivanjska skupnost

Figure 3: Growth of the quality of life at the individual stages of the project.

1 – future resident is not included 2 – future resident is included 3 – co-housing community

Pri gradnji za trg (slika 3 –(1)) bodoči stanovalec praktično do vselitve v stanovanje ni aktiven v postopku. Ko prejme ključ, to zazna kot skokovito spremembo kakovosti bivanja. Ob vselitvi se mu ne spremeni le stanovanjski standard, ampak se pojavijo številni elementi iz kategorije stanovanjskega statusa [Mandič, 1999]. Takrat namreč začne z načrtovanjem, izbiro in odločanjem o uporabi stanovanja in o odnosih v stanovanjski skupnosti.

Po vselitvi je raven kakovosti bivanja, njena rast ali pa celo postopen upad, odvisna, na eni strani, od stanovalca samega, saj nanjo vpliva, na primer, njegov način življenja: vzdrževanje stanovanja, odziv na spremembe v sestavi gospodinjstva, odnos s sosedi, interes za vključevanje v stanovanjsko skupnost. Na drugi strani pa na kakovost bivanja in njene spremembe vplivajo tudi zunanji dejavniki, na katere stanovalec nima neposrednega vpliva, kot so fizične in programske spremembe okolice ali širše gospodarske in politične razmere. Spremembe kakovosti bivanja po vselitvi so tiste, ki se dogajajo v kateri koli soseski, ne glede na to, kako je bila projektirana in grajena. Mi pa zdaj svojo pozornost usmerjamo v spremembe pred vselitvijo.

Naša teza je, da stanovalec ob vselitvi lahko doseže višjo izhodiščno kakovost bivanja, če so bile izkoriščene priložnosti, ki jih ponujata faza projektiranja in faza gradnje. Kakovost bivanja namreč naročniku narašča od trenutka, ko se aktivno vključi v postopek.

Kadar sta, na primer, investitor in bodoči stanovalec ista

oseba (na primer pri samograditeljstvu) (slika 3 –(2)), se med arhitektom in naročnikom na podlagi skupne izkušnje projektiranja razvija zaupanje in s tem večja pripravljenost na sodelovanje. Naročnikovim željam in idejam, ki se med projektiranjem spreminjajo, lahko arhitekt odgovarja s **prilagodljivostjo arhitekturne zasnove in prilagodljivostjo postopkov projektiranja**. Kot merilo pri načrtovanju so lahko tudi pričakovane spremembe v naročnikovem življenju, ki bodo nastopile šele dolgo po vselitvi. Sodelovanje pri projektiranju in gradnji pa vsem vpletenim nalaga večjo odgovornost, predstavlja izziv in nudi večje zadovoljstvo ob skupnem uspehu. Končan projekt je, z razliko od tistega za trg, odsev konkretnih naročnikovih navad in vrednot ter hkrati sposobnosti arhitekta, da jih zazna in upošteva.

Občutena kakovost bivanja pa načeloma lahko seže še višje, kadar bodoči stanovalci s sodelovanjem v gradbenih odborih, prevzemanjem posameznih strokovnih opravil, reševanjem medsebojnih konfliktov in podobno sodelujejo in tako že pred vselitvijo oblikujejo skupnost. Prej predstavljena sobivanjska skupnost je primer take organizacije (slika 3 –(3)). To je primer odnosovi, ki temeljijo na pogajanjih, ki lahko vodijo k novim, boljšim rešitvam, ne da bi okrnili izvirne interese katere koli strani [Clegg, 2006]. Taka skupnost lahko medsebojne odnose približa idealu, ki ga je opisovala M. P. Follett. Skupina naročnikov je, podobno kot pri samograditeljstvu, aktivno vključena v projekt že pred prihodom arhitekta. Do dodatne razlike v ravni kakovosti bivanja pa pride zaradi dejstva, da si naročniki že med projektiranjem s pomočjo socialnih aktivnosti, v katere vstopajo, razen fizičnega okolja, gradijo tudi svoje socialno okolje, v katerem bodo živeli po vselitvi, oziroma socialni status, opisan v prej omenjeni skandinavski raziskavi [Allard, 2002]. S tega višjega izhodišča se bo razvijala kakovost bivanja po vselitvi.

Aktivnost – glavno gibalno rasti kakovosti bivanja

Človekove dejavnosti lahko razvrstimo v nujno potrebne, izbirne in socialne aktivnosti [Gehl, 2006]. Nujno potrebne aktivnosti se odvijajo pod vsakršnimi pogoji, saj so posledica nujnih človekovih potreb. Izbirne dejavnosti pa so tiste, ki potekajo takrat, ko to dopuščajo okoliščine in čas in ko je prisotna želja akterja. V primeru načrtovanja sobivanjske skupnosti so nujno potrebne aktivnosti, na primer, nadzor proračuna, časovni nadzor projekta ali sklepanje pogodb. Izbirna aktivnost v gradbeni fazi je lahko, na primer, zasnova otroškega igrišča, ki bi jo naročnik sicer lahko prepustil arhitektu. Pozneje, v fazi bivanja, je izbirna dejavnost lahko prostovoljno varstvo otrok pri igri.

Socialne aktivnosti se napajajo iz nujno potrebnih in izbirnih, ko se akterji srečujejo v prostoru [Gehl, 2006]. Prisotnost drugih ljudi je za socialne aktivnosti namreč nujni pogoj.

Glede na to, da so nujno potrebne aktivnosti vedno prisotne, so predvsem izbirne aktivnosti tiste, na katere lahko s pravimi družbenimi in prostorskimi pogoji vplivamo, jih na ta način spodbujamo in s tem ustvarjamo še boljše pogoje za vzporedne socialne aktivnosti.

Priložnosti za to lahko pri projektiranju iščemo na dveh straneh:

- v projektnih rešitvah in
- v projektnih dejavnostih samih.

Priložnosti, ki izhajajo iz projektnih rešitev, med projektiranjem mirujejo in se aktivirajo šele z vselitvijo stanovalca. To so različne prostorske rešitve, ki spodbujajo in vzdržujejo komunikacijo med uporabniki prostora. Na primer: primerno povezovanje ali združevanje tistih dejavnosti v prostoru, ki se med seboj podpirajo.

Zanimive pa so priložnosti, ki izhajajo iz projektnih dejavnosti samih. Interesi in cilji skupine naročnikov se namreč spreminjajo skozi različne faze projekta, zato te priložnosti izhajajo neposredno iz posameznih faz gradnje in iz števila udeležencev v posamezni fazi. Sobivanjska skupnost ravno tukaj že med projektiranjem soseske pridobi razliko v občutku kakovosti glede na druge načine bivanja. Po vselitvi pa se ta razlika z vzdrževanjem in razvojem odnosov samo še povečuje.

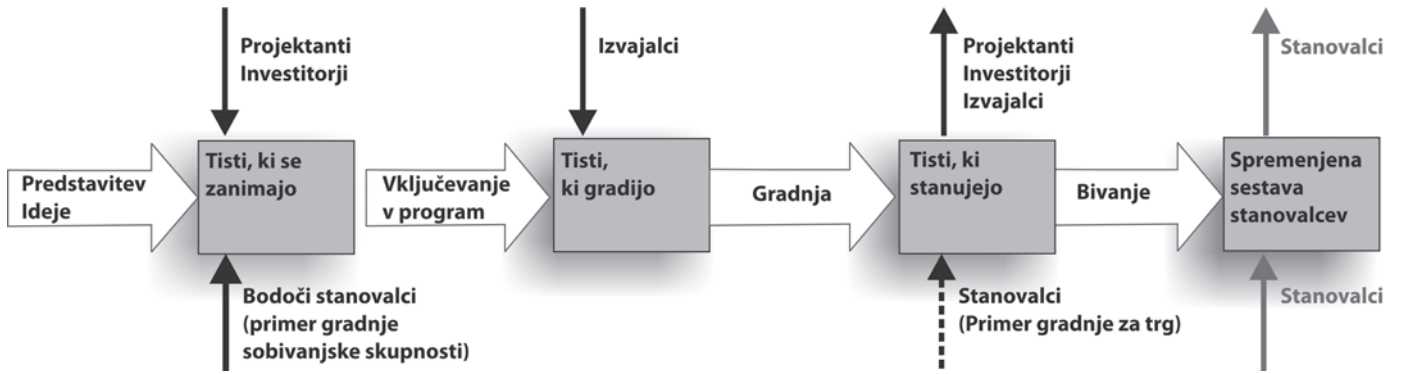
Kako arhitekt privabi naročnika, da se dejavno spopade s problemi projektiranja, lahko ponazorimo z dvema primeroma.

Prvi primer je lahko uporaba Jezika vzorcev C. Alexandra. Jezik vzorcev je bil razvit tudi z željo, da bi ljudje lahko sami lažje načrtovali svoja bivališča, okolico in skupnost. V ta namen je Alexander s sodelavci sestavil zbirko hierarhično urejenih prostorskih rešitev na ravni konstrukcije, stavbe in mesta.

Arhitekt lahko uporablja Alexandrovo zbirko vzorcev po eni strani kot priročnik, ki mu pomeni le dopolnitev lastnega miselnega modela pri oblikovanju stanovalčevega standarda. Prostorske priložnosti, ki jih pri tem arhitekt načrtuje, se bodo uveljavile šele po izgradnji stanovanja. Tako se bo šele po vselitvi začel spreminjati tudi stanovalčev status in šele takrat se bo izkazalo, ali so bile projektirane priložnosti učinkovite pri doseganju cilja – spodbujanja dejavnosti v prostoru.

Po drugi strani arhitekt lahko uporablja Jezik vzorcev skupaj z naročnikom. Jezik vzorcev s tem postane pripomoček za premagovanje komunikacijskih ovir med arhitektom in naročnikom, ki so posledica različnih predznanj, pričakovanj ali interesov. Prek Jezika vzorcev dobi naročnik vpogled v arhitekturna pravila, zakonitosti prostora, vzroke in posledice prostorskih rešitev in se na ta način lažje zave lastnih izkušenj iz prostora [Blundell Jones, 2005]. Aktiven naročnik, ki se dejavno vključuje v načrtovanje že med projektiranjem, si z udeležbo sam gradi stanovanjski status. Pri tem ga arhitekt lahko dodatno podpre. Šele tedaj, ko arhitekt in naročnik skupaj raziskujeta prostorske rešitve, Jezik vzorcev C. Alexandra postane jezik.

Drugi primer je vprašanje prilagodljivosti arhitekture. Med sodelovanjem pri projektu naj bi udeleženci ves čas poleg svojega znanja o gradnji razvijali tudi razumevanje svojih lastnih bivalnih potreb. Arhitekturne rešitve naj omogočijo, da prvotne projekte prilagodijo svojim prepoznanim potrebam. Toge arhitekturne rešitve lahko pomembno zmanjšajo motivacijo udeležencev za sodelovanje pri urejanju skupnega življenja, posledično pa lahko vplivajo celo na strukturo skupnosti in

Slika 4: Nepovraten, linearen proces faz projektiranja.
 Figure 4: Irreversible linear process of the design stages.

degradacijo osnovne ideje sobivanja. Prilagodljivost tehnične zasnove pomeni, na primer, primeren sistem gradnje, kot je modularnost, ki znotraj sprejete skupne rešitve omogoča posamezna odstopanja, ali pa gradnjo v etapah in po potrebi. Razumevanje prilagodljivosti (fleksibilnosti) arhitekture pa je tudi vprašanje svobodne izbire v načrtovalski fazi projekta. To poleg tehnik načrtovanja pomembno spreminja tudi vlogo arhitekta, ki v gradbeni fazi pridobi aktivno svetovalno vlogo.

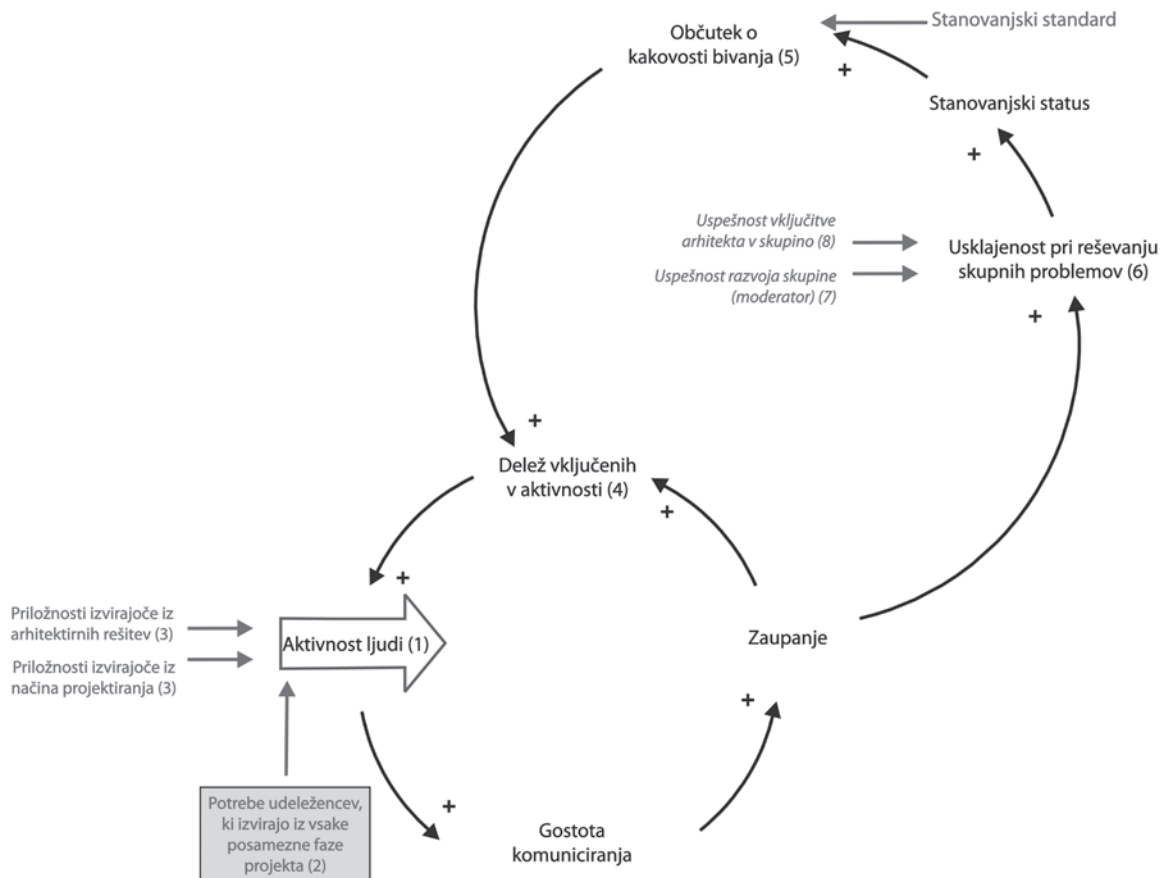
Dinamičen model nastajanja skupnosti

Do sedaj smo proces projektiranja obravnavali kot linearen,

nepovraten proces (slika 4). Vendar, če ta proces opišemo z vidika udeležencev, potem posamezna faza vključuje več kot zgolj dejavnosti, ki se v njej odvijajo. Zato ne more biti opisana zgolj linearno, saj jo določajo prevladajoče potrebe, interesi in cilji, ki se ves čas porajajo na osnovi medčloveških odnosov.

Znotraj linearnega, nepovratnega, oprijemljivega procesa, poteka ciklični, ponavljajoč se, psiho-socialni proces, ki ga znova in znova sproža aktivnost udeležencev.

Prav ta proces je tisti, ki prek dejavnikov stanovanjskega statusa poganja krivuljo rasti ključne spremenljivke, t.j. kakovosti bivanja, na višjo ravn, in to že v zgodnjem obdobju

Slika 5: Dinamičen model rasti kakovosti bivanja.
 Figure 5: A dynamic growth model of the quality of life.

projektiranja, ko dosežki stanovanjskega standarda še niso občuteni. Glavno gibalno tega procesa je aktivnost udeležencev (Gehl, 2002).

Aktivnost udeležencev (slika 5-1) določa gostoto komuniciranja. Iz komunikacije med udeleženci raste zaupanje. Zaupanje pa določa delež udeležencev, vključenih v aktivnosti projekta. Tako je sklenjen krog vplivnih dejavnikov, ki vodi v rast. Stimulator v tem zaključenem krogu je sicer aktivnost udeležencev, vendar je ključna spremenljivka zaupanje. Udeleženci morajo zaupati v uspešnost posameznih dejanj in v uspešen izid projekta.

Aktivnost udeležencev je ves čas odvisna od njihovih interesov in ciljev (slika 5-2), ki izhajajo iz potreb v posamezni razvojni fazi prej opisanega linearnega procesa. V tej točki pa s stališča arhitekture izpostavljamo dve obliki zunanje intervencije (slika 5-3), ki vplivata na aktivnost udeležencev: arhitekturne rešitve končnega projekta, ki bodo vplivne šele, ko bodo uresničene, torej po izgradnji, in pa sam način oziroma dejavnost projektiranja, ki ima vpliv že pred izgradnjo. Oboje je predstavljeno v prejšnjem poglavju. Tukaj želimo še enkrat poudariti pomen arhitekturnih orodij, ki sama po sebi ne morejo biti učinkovita, ampak so to lahko šele takrat, kadar vodijo k učinkovitejši komunikaciji.

Vključevanje v aktivnosti (slika 5-4) ni določeno le s stopnjo zaupanja, ampak je motivirano tudi z dosežki, ki se odražajo v občuteni kakovosti bivanja (slika 5-5). Čeprav dosežki, ki izhajajo iz dejavnikov standarda, pred vselitvijo še niso prisotni, občutek za kakovost bivanja že lahko raste. Vzbuja jo ga namreč dejavniki, ki so neposredno povezani z usklajenostjo skupine pri reševanju skupnih problemov (slika 5-6). Usklajenost je omejena z dvema zunanji dejavnikoma. Prvi je uspešnost razvoja skupine same (slika 5-7), se pravi uspešnost skupinskega procesa (grupne dinamike). Kakovost odločitev je, kot rečeno, odvisna od obsega konflikta v skupini. Zato je priporočeno [Vennix, 1996], da skupina najame poklicnega moderatorja, ki bolj kot načela in potek gradnje razume proces skupinske dinamike in mehanizme reševanja sporov, da tako skupino lahko uspešno vodi skozi potek grupne dinamike in ji pomaga reševati zaplete. Drugi zunanji dejavnik je uspešnost vključitve arhitekta v skupino (slika 5-8). Arhitekt lahko ostane zunanji strokovnjak in svetovalec ali pa, nasprotno, postane aktiven član skupine, kar pomeni, da gre tudi sam skozi proces skupinske dinamike in ga skupina sprejme.

Dinamika rasti

Fizični proces napreduje premočrtno (nepovratno) od zamisli do vselitve. Nasprotno pa so dejavniki socialnih procesov povezani v pozitivno povratno zanko, ki generira razvoj in rast skupnosti, pa tudi usihanje in propad.

Več aktivnosti pomeni bogatejšo komunikacijo, ta poveča zaupanje, več zaupanja pomeni svobodnejše izražanje potreb, kar omogoča boljše usklajevanje projekta. Večja usklajenost vodi v povečan občutek za kakovost bivanja, ki udeležence vzpodbudi k še večjemu vključevanju v aktivnosti.

Nasprotno pa manj aktivnosti pomeni slabše komuniciranje,

kar vodi v izgubo zaupanja, izključitev iz sodelovanja, slabši občutek za kakovost bivanja, nadaljno izključitev iz aktivnosti in celo postopen razpad skupnosti.

Še tako majhen pozitiven dosežek pri katerem koli od povezanih dejavnikov ustvari povratni učinek, ki opazovani dejavnik – kakovost bivanja – žene v spiralo rasti. Nasprotno pa zmanjšanje na katerem koli mestu v verigi vzbudi spiralo propada. Tega se v praksi vse premalo zavedamo.

Seveda obstajajo številni notranji in zunanji dejavniki, ki pozitivno ali negativno spiralno rast ovirajo ali pa ji celo spreminjajo predznak ter na ta način preprečujejo, da bi povezani dejavniki čezmerno rasli ali propadali.

S stališča arhitekture smo izpostavili naslednje:

1. prilagodljivost arhitekture in arhitekturna orodja
2. pomen aktivnega reševanja konfliktov in vključenost arhitekta v proces skupinske dinamike

S tem, da smo vse druge dejavnike zavestno prezrli, smo želeli samo poudariti glavne gonilne sile ključne spremenljivke, to je kakovosti bivanja, ki slednjo ženejo v rast že v zgodnjih fazah projekta.

Zaključek

Raziskovanje primera sobivanjske skupnosti nas privede do zaključka, da lahko prav med dejavniki stanovanjskega statusa najdemo tiste gonilne sile, ki bodoče stanovalce ženejo v način projektiranja, ki od njih sicer zahteva precej več časa in napora. Prav aktivnost in razvijajoč se socialni odnos bodočim stanovalcem dvigujeta občutek za kakovost bivanja. Dinamičen model, čeprav močno poenostavljen, razkriva notranje povezave, ki ženejo ta proces. S tem podpira našo izhodiščno tezo, da lahko občutek za kakovost bivanja bodočemu stanovalcu raste od trenutka, ko se aktivno vključi v proces projektiranja.

Model ne velja le za primer sobivanjske skupnosti. Splošni sklepi, povzeti iz modela, lahko olajšajo načrtovanje in organizacijo kompleksnih projektov ter pomagajo do boljših arhitekturnih rešitev.

Viri in literatura

- Alexander C., Ishikawa S., Silverstein M., (1977): The pattern language. Towns, buildings, construction. New York, Oxford university press
- Allard (2002): Having, loving, being: An alternative to Swedish model of welfare research, v: Nussbaum M. C., Sen A. (ur.): The quality of life. str. 88-94. Oxford, Oxford university press
- Blundell Jones P., Petrescu D., Till J., (2005): Architecture and participation. New York, Spon press
- Clegg S.R., Courpasson D., Phillips N., (2006): Power and Organizations. London, SAGE Publications Ltd.
- Čerpes I., (2002): Samoorganizacija in urejanje naselij. Doktorska disertacija, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo
- Enos D. D., (2000): Performance improvement. Making it happen. Florida, CRC Press LLC
- Follett M. P., (1919): Community is a proces. Dostopno na: http://leadershiplearning.pbworks.com/f/community_is_a_process1.pdf (sneto: 3.3. 2009)
- Gehl J., (2006): Life between buildings. Using public space. Copenhagen, The Danish architectural press
- Kutin M., (2009): Idejni projekt sobivanjske skupnosti (cohousing community) na izbrani lokaciji v Gabrjah pri Dobrovi. Vloga arhitektov in bodočih stanovalcev pri zasnovi, nastanku, razvoju in vzdrževanju sobivanjske skupnosti. Diplomsko delo, Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo
- Mandič S., (1999): Stanovanje, kakovost življenja in spremembe v zadnjem desetletju. Dostopno na: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr30-31mandic.PDF> (sneto: 3.8.2009)
- McCamant K., Durrett C., (1994): Cohousing. A contemporary approach to housing ourselves. Berkeley, Ten speed press
- Šašek Divjak M., (2000): Nove oblike bivanja - trajnostno usmerjene urbane tvorbe. Urbani izziv, 11(2), str. 20-26
- Vennix J. A. M., (1996): Group model building. Chichester, John Wiley and sons

Meta Kutin
meta.kutin@gmail.com
UL Fakulteta za arhitekturo

Iz recenzije

Največja pomanjkljivost prispevka je v tem, da so teoretične analize različnih avtorjev le predstavljena ne, da bi avtorica k temu dodala svoje kritične poglede. Takšna kritična dimenzija bi pripomogla k dvigu kakovosti prispevka na višji znanstveni nivo.

Pri branju prispevka kritični bralec dobi občutek, da se avtorica močno trudi idealizirati model sobivanjskih skupnosti - kar je popolnoma nepotrebno.

Druga pomanjkljivost prispevka je povzeta v prvem stavku zaključka. Članek bi dosegel pomembno dodano vrednost, če bi avtorica uspela prepričljivo razložiti to kar je obljubila (str. 3-4) in sicer "Na eni strani iščemo razloge, ki ženejo

ljudi v obliko projektiranja, ki zahteva precej več časa in osebneangažiranosti pri snovanju, nastajanju in gradnji lastne soseske, pa tudi v življenju v skupnosti po vselitvi.". Razlogi zakaj se je način bivanja v sobivanjski skupnosti na zahodu razširil žal niso v prispevku jasno opisani.

Zavedam se, da morda avtorica še nima izkušenj na področju pisanja kakovostnih znanstvenih člankov. Ne glede na to, prispevek namenoma ocenjujem po strogih strokovnih kriterijih zato, da opozorim na ključne elemente na katere je treba biti pozoren pri pisanju tovrstnih člankov. Na ta način želim avtorici pomagati pri razvijanju ustreznih veščin, ki so potrebne za pripravo kvalitetnih znanstvenih objav.

dr. Richard Sendi,
Urbanistični inštitut RS, Ljubljana